

Jeroen F. Benders, *Bestuursstructuur en schriftcultuur. Een analyse van de bestuurlijke verschriftelijking in Deventer tot het eind van de 15de eeuw*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen 2002. 277 p. Tevens online raadpleegbaar. Er verschijnt een handelseditie.

Onder mediëvisten is de laatste jaren het besef doorgedrongen dat oorkonden en andere ambtelijke bronnen, waarop een groot deel van hun studies steunt, niet alleen waardevol zijn vanwege hun inhoud, maar dat zij ook een belangrijk studieobject op zichzelf vormen. De opkomst en verspreiding van het geschreven document in brede lagen van de samenleving, het zogeheten ‘verschriftelijkingsproces’, hangt immers wezenlijk samen met belangrijke culturele, sociale, economische en politieke ontwikkelingen binnen de laatmiddeleeuwse maatschappij. Inmiddels is duidelijk dat in de dertiende eeuw in heel Europa het ambtelijke schrift binnen korte tijd wijd doordrong in de lagere regionen van bestuur, rechtspraak en handel.

Het hier te bespreken proefschrift van Jeroen Benders staat in deze nieuwe onderzoekstraditie. Het heeft als onderwerp de manier waarop in Deventer gedurende de dertiende, veertiende en vijftiende eeuw het schriftgebruik opkwam en een integraal onderdeel werd van het bestuur van deze belangrijke handelsstad aan de IJssel. Het boek is overzichtelijk opgezet. Na een inleidend hoofdstuk, waarin een adequate beschrijving wordt gegeven van de stand van zaken op het onderzoeksterrein en de gekozen methode wordt uiteengezet, volgt in het tweede hoofdstuk een studie van de vroegste ontwikkeling van de verschriftelijking in Deventer in de twaalfde tot het begin van de veertiende eeuw, waarna in de hoofdstukken drie, vier en vijf de rol van het schrift aan bod komt in verschillende onderdelen – respectievelijk bestuur, rechtspraak en beheer – van het Deventer stadsbestuur in de late Middeleeuwen. Het boek eindigt met een slotbeschouwing in het zesde hoofdstuk, een samenvatting, enkele bijlagen en een uitvoerige index van personen, plaatsen en zaken.

Het zwaartepunt van de studie, en tevens het meest waardevolle gedeelte ervan, wordt gevormd door de beschrijving van de ambtelijke verschriftelijking van het stadsbestuur in de veertiende en vijftiende eeuw. Hier geeft de auteur blijk van een indrukwekkende kennis van het materiaal, ongetwijfeld het resultaat van vele uren archiefonderzoek. Die inspanning is uitgemond in een gedetailleerd overzicht van de stedelijke administratie gedurende deze periode, de manier waarop die was opgezet, en de evolutie ervan. Gedurende het tweede kwart van de veertiende eeuw ging de stedelijke overheid er toe over een groot aantal aspecten van bestuur, justitie en beheer op schrift te stellen in speciaal daartoe aangelegde codices. In de eeuw daarna werd dit systeem van registraties in snel tempo uitgebreid en verfijnd. De intensivering en professionalisering van het ambtelijke schriftwezen in de vijftiende eeuw is goed af te lezen aan de ontwikkeling van de diverse soorten registraties.

Van groot belang is dat Benders heeft kunnen achterhalen dat het ambtelijke verschriftelijkingsproces in Deventer niet alleen werd gedragen door de stadsschrijvers, die beroepshalve met de administratie waren belast, maar dat ook stadsbestuurders en burgers er daadwerkelijk aan deelnamen. Zo blijken de schepenen zelf de administratie van de onder hen te verdelen raadsambten bij te houden, en in de vijftiende eeuw zijn er voorbeelden van het gebruik van administratief schrift op lagere niveaus. Uit de cameraarsrekeningen valt op te maken dat meesterambachtslieden hun bij de stad te declareren werkzaamheden aanvankelijk bijhielden op kerfstokken, maar vanaf circa 1400 ook in schriftelijke vorm; in 1440 wordt zelfs het ‘rekenboek’ van een smid ver-

meld. Het spreekt vanzelf dat deze schrijfactiviteiten van de burgers slechts konden plaatsvinden dankzij een vorm van scholing. Waarschijnlijk heeft al rond 1300 een stadsschool bestaan, waar de jeugd uit de meer gegoede kringen werd opgeleid. Zo staan in deze studie meer opmerkelijke feiten beschreven, zoals de invoering van de stedelijke centrale boekhouding rond 1330, en de overgang van het Latijn naar het Nederlands in de stedelijke administratie rond 1360. Het moet wel gezegd dat Benders niet steeds even overtuigend is bij het geven van een verklaring van de door hem gevonden ontwikkelingen.

Bij zijn onderzoek heeft Benders ervoor gekozen om zich voornamelijk te richten op de verschillende stedelijke registraties, waarbij hij de oorkonden, waarin ook allerlei bestuurlijke en juridische zaken vastgelegd werden, relatief verwaarloost. Deze omissie kan gemakkelijk leiden tot een vertekening van het beeld, zoals bijvoorbeeld blijkt bij de behandeling van de opvallend late invoering van stadsregisters waarin de vrijwillige rechtspraak tussen burgers onderling wordt opgetekend. Deze volontaire jurisdictie vormt overal een van de belangrijkste taken van de schepenenbanken, en in steden elders worden de uitspraken al vanaf de dertiende eeuw op schrift gesteld. In Deventer worden registers van renunciaties, dat wil zeggen overdrachten van onroerend goed, pas vanaf 1430 bijgehouden, schuldbekentenissen op die manier pas vanaf 1441. Benders signaleert dat, voorafgaand aan die registraties, dergelijke transacties voor schepenen in oorkonden werden vastgelegd (p. 125). Maar omdat hij die oorkonden verder niet bestudeert, blijft een belangrijk aspect van zowel het Deventer bestuur als van het verschriftelijkingsproces onderbelicht.

Het negeren van de oorkonden, althans het nalaten hun wording via de geëigende diplomatische methoden te onderzoeken, is met name pijnlijk in het tweede hoofdstuk, waarin het Deventer schriftwezen tot in het begin van de veertiende eeuw aan bod komt. Omdat in die eerste fase de ambtelijke schriftproductie nu eenmaal vrijwel volledig uit oorkonden bestaat, blijft dit deel van het onderzoek op een onbevredigende wijze in de lucht hangen. Wanneer de auteur het 'meer omvattend schrift- en dictaat-onderzoek' had verricht dat hij zelf een vereiste acht voor een adequate bestudering van het dertiende-eeuwse oorkondenmateriaal (p. 52 noot 244), dan had hij zeker meer kunnen zeggen over de vroegste stadia van het verschriftelijkingsproces. Al met al sluit Benders' studie toch maar zeer ten dele aan op het in het eerste hoofdstuk beschreven moderne onderzoek. Zulks blijkt trouwens ook al uit het feit dat hij aangeeft dat hij in methodologisch opzicht voortbouwt op de studies van Muller uit 1885 (!) en van Pitz uit 1959, welke laatste in Benders' eigen woorden (p. 11) sindsdien 'weinig weerklank' heeft gevonden.

Deze omissie laat onverlet dat we hier een studie hebben waarin de complexe samenhang van bestuur en schrift degelijk in kaart is gebracht voor een belangrijke stad gedurende de late Middeleeuwen, een periode die tot op heden in de literatuur sterk onderbelicht is gebleven. Of de stadsadministratie, zoals die in het derde kwart van de vijftiende eeuw was uitgekristalliseerd, inderdaad gedurende het hele *Ancien Régime* in wezen gelijk is gebleven, zoals in de inleiding misschien wat al te gemakkelijk wordt gesteld (p. 3), zou een mooi onderwerp zijn voor een vervolgonderzoek.

J.W.J. Burgers

Universiteit van Amsterdam